

W. Nieboer, Hulpverlening – ziekte – zonde

In: Kerkbode van het Noorden, april 2003

Bewerking door Sieds de Jong van 'Een calvinistische plaatsbepaling van de psycho-sociale hulpverlening' uit de bundel 'Helpen in perspectief. Op zoek naar gereformeerde psychosociale hulpverlening', Groningen 1982, p.72-102).

Inleiding

Als het gaat om het verklaren en behandelen van psychische en psychosociale problemen die zich in het leven van mensen kunnen voordoen, zijn er globaal drie modellen te onderscheiden.

Het medische model	Het sociale model	Het ethische/morele model
De problemen zijn uitingen van ziekten en behoren tot het medische en aanverwante terrein. De schuld-vraag wordt niet gesteld.	De problemen zijn uitingen van verwerpelijke (onderdrukken-de, ontwrichtende) maatschappelijke structuren. De schuld ligt bij de samenleving.	De problemen zijn het gevolg van schending van waarden en normen door de hulpvrager zelf. Hij is schuldig, moet dat erkennen en zijn gedrag en streven veranderen.

Het laatstgenoemde model - het ethische/morele - sprak en spreekt sommige christenen sterk aan, omdat zij dit konden gebruiken voor een sterk evangeliserende benadering: oproepen tot bekering en tot een leven naar Gods wil. Met een bezielend enthousiasme en evangelisch elan konden zij wijzen op de beloften van God aan 'allen die in zijn wegen gaan' (Deut.26:17).

Als Gods Woord wordt verkondigd - zo luidt de redenering - werkt de Heilige Geest. En wie zich verootmoedigt, wie 'een afkeer van zichzelf krijgt vanwege zijn zonden' (avondmaalsformulier), wie 'de oude mens aflegt en de nieuwe mens aandoet' (Zondag 33 HC), die kan dit alleen door de Heilige Geest. Van Hem is ook de troost, de bemoediging en de kracht (Joh.6:63; Rom.8:2; 1 Cor.12:8-9; Gal.3:5).

Op grond van deze belofte kan de hulpverlener/ambtsdrager aan ieder die hulp vraagt zekerheid geven. De hulpvrager krijgt daardoor vanaf het begin uitzicht en perspectief - dit in schrijnende tegenstelling tot de gangbare psychotherapie en psychosociale hulpverlening die uitgaan van het medische model, de hulpvragers tot 'zieken' verklaart en hun zo de verantwoordelijkheid ontnemt. Bovendien durven zij geen succes te garanderen en kost hun therapie enorm veel tijd en geld.

Toch kan op deze invulling van het morele model kritiek niet uitblijven. want hier wordt - kort samengevat - onvoldoende onderscheiden tussen schepping en verbond, ziekte en zonde.

Hoewel het woord van God een 'Licht op ons pad' is (Ps.119:105), verwordt de Bijbel bij hen veel te gemakkelijk tot een tekstenverzameling, die moet dienen om alle psychische en sociale nood op te lossen. Ook dreigt in dit model het gevaar dat het uitblijven van genezing van psychische en psychosociale problemen wordt geweten aan ongelof en de herderlijke zorg door de eenzijdige optiek (onbedoeld) tot onbarmhartigheid kan leiden.

Tenslotte is de ethische/morele theorie in de handen van deze christenen teveel doortrokken van een ongeestelijk enthousiasme en optimisme en waardoor zij ertoe worden verleid een houding aan te nemen als zouden zij beschikken over de enig werkzame en tevens verantwoorde 'techniek' om concrete psychische en psychosociale problematiek op een goede manier te kunnen behandelen.

In het hiernavolgende wordt voornoemde kritiek op dit gebruik van het ethisch/morele model vanuit gereformeerd perspectief toegelicht en concreet uitgewerkt.

1 Schepping en verbond

Om op een verantwoorde manier de plaats van psychische en psychosociale problemen te bepalen, is het belangrijk om met de Bijbel allereerst goed te onderscheiden tussen schepping en verbond. Het éérste dat God met betrekking tot de mens deed was hem uit niets scheppen: 'God schiep de mens' (Gen.1:27).

Dáárna sprak God tot hem zijn Verbondswoord en ontstond tussen de Heer en Maker en diens schepsel een verbondsrelatie (Ps.19; NGB art.2).

De mens is dus in tweeé nauw op elkaar betrokken werkelijkheden of posities gesteld: hij is én schepsel én verbondspartner.

Als schepsel is hij met heel zijn bestaan verweven met, afhankelijk van en geïntegreerd in de schepping. Je zou dat de **creationele** (= schepselmatige) werkelijkheid van de mens kunnen noemen. De mens moet eten en drinken, sociale contacten onderhouden, heeft rust en slaap nodig om maar wat te noemen... zo is hij geschápen!

Als verbondspartner is de mens met heel zijn bestaan partij in een speciale (verbonds)relatie met God. Met een duur woord zou je daarbij van **foederale** (=verbondsmatige) werkelijkheid kunnen spreken. De mens moet onvoorwaardelijk God gehoorzaam zijn... dat vraagt de verbondsrelatie van hem!

Aan géén van beide werkelijkheden kan de mens zich onttrekken.

De mens kan zich in de eerste plaats nooit ontdoen van zijn schepsel-zijn. Hoe je het ook wendt of keert: zonder eten en drinken kan de mens niet.

Daarnaast blijft de mens door de verbondsrelatie altijd verantwoordelijk, óók als hij de band met God negeert of verwerpt. Dat de mens blijvend is aangelegd op verbondsomgang met God blijkt bijvoorbeeld in zijn drang om de aardse schepping voortdurend te 'ontstijgen', omdat hij in de aardse schepping niet datgene vindt dat aan zijn streven zin geeft.

2 (Oer)zonde en vloek

Bij de 'moeder van alle zonden' in het Paradijs stond de vraag centraal of de mens zèlf zou bepalen wat hij met de geschapen mogelijkheden zou doen dan wel of Gód het laatste woord zou hebben. Alles wat creationeel 'goed' is (de boom was goed om van te eten, Gen.3:6) is namelijk nog niet foederaal 'goed'.

Gods Woord gaat boven de schepping, heerst over de drangen, begeerten, mogelijkheden enz. die 'opkomen' uit het geschapene.

De oerzonde bestond hierin dat deze rangorde werd omgekeerd: de mens wil als God zijn. (Dat de zondeval absoluut onnodig was heeft Christus laten zien toen hij stand hield bij de verzoeking in de woestijn).

Na die eerste zonde kwam God naar de mens toe. Hij roept hem ter verantwoording (dagvaarding) en spreekt hem aan. Dit doet Hij in de vorm van een verhoor. Daarna wijst God vonnis. Een compleet strafproces dus.

De slang krijgt (als de Oude Slang) de eeuwige straf opgelegd en daarin mag de mens tegelijkertijd indirect zijn uiteindelijke verlossing beluisteren. God handhaaft Zijn verbond met de mens. Het is nu een genadeverbond geworden. Maar genade kan heel goed samengaan met een tijdelijke straf (zie bijv. 2 Sam.12:1-25). Zo'n straf krijgt de mens nu opgelegd. En op die tijdelijke straf (kortweg vloek genoemd (Gen.3:16- 19) ligt in het vervolg van het artikel sterke nadruk.

Dat de vloek duidelijk een straf is blijkt niet alleen uit het voorafgaande strafproces maar ook uit het spiegelende karakter van Gods vonnis. Dit zie je vaker bij straffen, de aard van de misdaad komt dan in de aard van de straf terug ('oog om oog', de mens 'krijgt zijn weg op zijn hoofd', zie ook 2 Sam.12 waar David voor zijn overspel en moord wordt gestraft in zijn eigen huwelijk en gezin).

In de vloek wordt de mens juist getroffen in datgene wat hij met zijn misdaad wilde bereiken. De mens wilde zich de schepping toe-eigenen, en er naar eigen inzicht over heersen. Hij keerde zich dus met en om de schepping tegen de God van het verbond. Maar nu liet God hem juist lijden in zijn geschapen-zijn, in zijn omgang met de schepping en met zijn medemens:

- De schepping zal hem verminderd dienen en zelfs tegenwerken totdat hij tot het stof weerkeert;
- De vrouw wordt juist getroffen in haar vrouwzijn;
- De mens wordt in zekere zin veroordeeld 'de straf aan zichzelf te voltrekken', want het verminderd dienstbetoon van de schepping (zie NGB art.12) moet hij bestrijden in moeizaam, slopend werk;
- De vrouw zal de man juist begeren en zo het leed over zich afroepen.

3 (Effecten van) zonde en vloek

Zowel van de (blijvend) zondigende mens als van de vloek gaat een desintegrerende en scheppingsontwrichtende werking uit.

'Desintegratie' betekent complete verstering en totale ontredding. Met 'ontwrichting' wordt een gedeeltelijke verstering van de goede samenhang bedoeld ook wel 'dysintegratie' genoemd.

Omdat een verantwoord gebruik en een harmonieuze ontvouwing van de schepping alleen gewaarborgd waren en zijn bij absolute onderwerping aan Gods Verbondswoord, gaat er allereerst van **de steeds maar weer zondigende mens** een scheppingsontwrichtende en -verwoestende werking uit.

De eerste dode (Abel) viel... door de zonde (Gen.4:8)... zoals er zoveel doden door de zonde vallen;

De hatende mens vergriipt zich uit jaloezie aan het geschapene ten eigen gerieve;

De eigen momentane driftbevrediging en het individuele kortetermijndenken prevaleren boven een zorgvuldige ontplooiing tot eer van God en daarin tot algemeen belang.

Hierbij geldt: hoe groter de scheppingskrachten die de zondige mens ontdekt en die tot zijn beschikking staan, hoe gevaarlijker hij wordt. Denk aan een atoomoorlog of kernwapenterrorisme.

De vloek heeft een andere oorzaak en ten dele ook een ander karakter. Paulus (Rom.8:20-22) heeft het op een gegeven moment over de hele schepping die...

a) *...veroordeeld is tot een zinloos bestaan. Niet omdat ze het zelf wilde, maar omdat God haar daartoe veroordeeld heeft;*

b) *...bevrijd zal worden uit de slavernij van de vergankelijkheid;*

c) *...kreunt en steunt als een vrouw die moet baren.*

De vloek is met andere woorden een opgelegde vruchteloosheid, een dienstbaarheid aan de vergankelijkheid: het totale 'scheppingsstelsel' is tot een zekere maat - de strafmaat - ontwricht (gedysintegreerd), de integratie (harmonieuze samenhang) is niet langer optimaal. De door God opgelegde vloek treft de mens in de 'aardse schepping' - en daarmee direct óók in zijn 'lichamelijk bestaan'. Omdat het lichaam namelijk een 'aards-creationeel contactinstrument' is - het verbindt de mens met de overige aardse schepping - wordt het rechtstreeks getroffen door de werking van de vloek (zie Rom.8:13-23).

Het gevolg hiervan is: de totale schepping met daarin alle schepselen kunnen niet meer volledig beantwoorden aan hun bestemming; er komen natuurrampen als aardbevingen, misoogsten, maar ook allerlei ziektes bij planten, dieren en mensen (bv. griep, tumoren) en handicaps. De effecten van zonde en vloek kunnen afzonderlijk voorkomen maar ze kunnen ook nog eens samengaan (zie figuur op p.5).

Juist op die terreinen die door menselijke activiteit worden 'bebouwd' en in stand gehouden gaan de werkingen van zonde en vloek samen. Dat uit zich onder andere in een gebrekkig inzicht van de mens in het geschapene. Hierdoor lopen allerlei scheppingsontwikkelingen uit de hand en kunnen er rampen ontstaan door gemis aan overzicht en voorzorg. Denk aan de hongersnood in Afrika deels door de droogte, deels door zondig mismanagement.

4 Lichaam en geest

Omdat - zoals onder 3 is gesteld - de mens als schepsel verbonden is met de overige aardse schepping wordt ook hij rechtstreeks getroffen door de werking van de vloek (Rom.8:23-5). Dat geldt **héél de mens in zijn aards-creationeel bestaan**.

In de oudheid werd met name in de Griekse wijsbegeerte onderscheiden tussen stof en geest. Het lichaam is dan het 'stoffelijk omhulsel' (na het sterven 'overschot') en de rest is 'geest' of 'ziel'.

Ook in kringen waar het morele model ingevuld wordt als hierboven is uiteengezet, wordt dit onderscheid gehanteerd. Het lichaam krijgt de 'lagere' functies toebedeeld als leven, stofwisseling, seksualiteit enz., en geest de 'hogere' als verstand, gevoel en liefde.

Maar zo spreekt de Schrift niet over lichaam en geest. Het lichaam heeft in de Bijbel een veel ruimere betekenis (aardse tent bijv.), zodat allerlei onzichtbare functies als gevoel, denken en verstand, liefde, enz. ook tot het lichamelijk bestaan behoren. En de geest of ziel is iets wat alleen het schepsel mens heeft en waarmee hij deel krijgt aan de geestelijke werkelijkheid.

We weten te weinig van de mens af om een samenhangend schema van zijn structuur te kunnen maken. De geest van de mens weet wat in de mens is (1 Cor.2:11) maar die geest kan geen voorwerp van onderzoek zijn door het menselijk verstand zelf. Daarom gaat veel ons bevattingsvermogen te boven. Hoe wordt bijvoorbeeld de mens bij het sterven gebroken? Hoe kan de mens in een niet-aardse werkelijkheid voortbestaan? Hoe kan ditzelfde lichaam weer als 'geestelijk lichaam' (zie 1 Cor. 15:35-49) opstaan uit het graf?

De klassieke wijsgeren streefden naar een totaalvisie op de mens die hun verstand bevredigde, maar de manier waarop zij geest en lichaam onderscheiden komt in strijd met de Bijbelse gegevens en is dus voor christenen niet aanvaardbaar. Toch heeft de heidense opvatting van de menselijke geest grote invloed en werkt ze tot op vandaag nog overal door. Men spreekt dan van 'geestvermogens' (verstand, wil en gevoel), die 'onstoffelijk' zijn. Een predikant wordt zelfs wel 'geestelijke' genoemd. Het is dus heel begrijpelijk dat men hetgeen tot de 'geest' behoort uitsluitend moreel/ethisch denkt te kunnen benaderen.

Maar de kernvraag is: wat behoort nu tot de geest? De van oorsprong heidense mensleer, die aan de geest verstand, wil en gevoel toeschrijft spreekt veel christenen aan. Maar ze vergeten dat die leer al jarenlang ernstig wordt bedreigd. Het blijkt nl. dat de mens in staat is deze zgn. 'geest' met behulp van empirische methoden te onderzoeken. Niet langer is die 'geest' dus uitsluitend moreel/ethisch te benaderen, want vandaag kan hij ook worden onderzocht met 'gewone', niet-morele methoden die bijv. ook bij dieren konden worden gebruikt. En dan blijken die zgn. geestvermogens zich net zo te gedragen als de functies die deze mensleer aan 'het lichaam' toe schrijft.

Het menselijk verstand en het gevoelsleven - leert het onderzoek bijvoorbeeld - maken een duidelijke ontwikkeling (groei, rijping) door. Net als bijv. de motorische functies van de mens (spieren, beweging). Deze groei van verstand en gevoel verlopen volgens een vast patroon met duidelijke fasen. Ook hier geldt, evenals bij de groei van andere functies (bijv. lopen, praten, omgaan met anderen), de vaste wet dat elke ontwikkelingsfase zijn 'optimale periode' heeft. Wordt die periode niet voldoende benut (door ziekte, stagnatie, ontwrichting) dan worden de latere fasen ook niet goed doorlopen terwijl het alsnog afwikkelen van die fase na de 'optimale periode' een veelvoud aan moeite kost (ga op oudere leeftijd maar eens een andere taal leren). Blijft een functie achter in ontwikkeling dan kan hierdoor weldra psychische en/of sociale ontwrichting ontstaan. Deze ontwrichting kan worden vastgesteld met behulp van normale integratiewetmatigheden en kan bovendien met begrippen ontleend aan het geschapene in zijn ernst, beloop en eventueel herstel worden beschreven.

De interne integratie blijkt daarbij uiterst belangrijk voor de externe. Sociaal gezien is bijvoorbeeld de relatie die iemand met zichzelf heeft, van grote betekenis voor zijn relaties met anderen. Een eindpunt van de ontwikkeling van de sociale functie is onder meer het vermogen tot intuïtieve taxatie van de aard van de relaties tussen anderen ('derden') onderling. Dit is noodzakelijk voor het goed kunnen participeren in een groep. Zo zijn er meer voorbeelden te noemen.

De wetenschap doet ook voortdurend nieuwe ontdekkingen op 'stoffelijk' gebied die de kunstmatige grenslijn tussen lichaam en geest zoals de oude wijsgeren die beschreven, onder druk zetten en daardoor alleen al onwaarschijnlijk maken. Door die ontdekkingen komen de 'geestesstoornissen' of 'psychische afwijkingen' in een heel ander licht te staan. Wat men vroeger beschouwde als 'zuiver psychische stoornis' blijkt bij nader onderzoek heel vaak te worden veroorzaakt of mede-veroorzaakt door stoornissen in het 'stoffelijke lichaam'. Men vindt dan stoornissen in bijv. de hersenen die de afwijkingen in gevoel en denken bevorderen of zelfs geheel teweeg brengen.

Verder blijkt het in toenemende mate mogelijk allerlei psychische stoornissen door medicijnen en dus door stoffen te beïnvloeden. Hiermee hangt samen de toename van onze kennis aangaande uiterst ingewikkelde stofwisselingsprocessen in de hersenen. Daarom valt te verwachten dat de (mede-) veroorzakende rol van de hersenen bij ontstaan en instandhouding van psychische ziekten in de toekomst een groter accent zal krijgen. Deze opmars van de wetenschap zou betekenen dat de oproep tot bekering (als middel tot 'heling') in dezelfde mate terrein zou gaan verliezen.

5 Ziekte en zonde

Het onderscheid tussen verbond en schepping, zonde en vloek staat rechtstreeks in verband met het onderscheid tussen zonde en ziekte. 'Ziekte' zou omschreven kunnen worden als een vorm van aantasting van het geschapene (ontwrichting, dysintegratie). Dat kan op verschillende niveaus plaatsvinden. Zo kan uitsluitend de mens als enkeling in zijn geschapen structuur ontwricht raken. Maar ook bij sociale verbanden kan men van 'ontwrichting' spreken. Want ook al worden die verbanden door menselijke activiteiten opgebouwd en in stand gehouden en kan die activiteit aan Gods Woord worden getoetst, dit neemt niet weg dat ook duidelijk creationele momenten meespelen.

Denk bijv. aan het gezin, waar de creationele structuur ernstig kan worden ontwricht door de dood van een van de ouders. Voor de integratie van een gezin gelden dezelfde scheppingswetten als voor elke integratie op welk terrein ook. Voor dergelijke integratieverstoringen of creationele ontwrichtingen (dysintegraties) geldt: slaagt men erin de oorzaak van de verstoring weg te nemen, dan kan de integratie zich herstellen. Een creationele ontwrichting kan alleen worden opgeheven met middelen die op creationeel niveau effect sorteren. Dat kán een bekering zijn, maar ook een medicatie of andere therapie.

Maar het komt ook vaak voor dat er blijvende schade is aangericht. Daar helpt ook geen bekering tegen (zie figuur op p.5). De structuren die door de menselijke activiteit worden geconstitueerd, zou men 'extra zondegevoelig' kunnen noemen. Want via die activiteit manifesteert zich relatief snel de dysintegrerende werking van de zonde. Denk aan de dysintegratie van een huwelijk ten gevolge van ontrouw. Noodgedwongen erkenning van die structuren is echter iets anders dan bekering. Dat komt omdat het eigenlijke karakter van de zonde ook niet ligt in scheppingsontwrichting maar in Woordverachting. Dit blijkt ook 'naar de andere kant': bekering tot de levende God, zoals Hij zich in zijn Woord openbaart, kan een creationeel heilzaam effect hebben, maar dat hoeft niet. Zelfs de bekering van een dysintegrerende zonde betekent niet persé dat die dysintegratie verdwijnt.

6 Woord en gebed als primaire geneesmiddelen

Creationele ontwrichting - zoals hierboven is gesteld - kan alleen worden bestreden met middelen die op creationeel niveau effect sorteren. Deze 'weg van de middelen' is geen ongeloofsweg, waardoor bijvoorbeeld genezing op gebed als 'weg' zou zijn afgesneden - integendeel: gebedsgenezing kan worden verkregen via zegen op die middelen. Dat in het ethisch/morele model Gods Woord gebruikt wordt ter wille van een creationeel-heilzaam effect is echter ongeoorloofd. Wel is onderwerping aan Gods Woord in veel opzichten creationeel-heilzaam en heeft in die zin gezonde effecten - al zijn er in deze bedeling ook veel spanningen, moeiten, offers, verzoeken, verdrukkingen, enz. aan verbonden. Wij hebben de belofte dat dit alles ons niet te veel zal worden, maar dit is iets heel anders dan genezing van emotionele dysintegratie. Wie bekering tot een therapeutische methode maakt, toont gebrek aan eerbied voor Gods Woord.

Hierin verraadt zich een onafwendbaar gevolg van de grondfout van het ethisch/morele model: een creationeel-zegenrijk neveneffect van de Woordgehoorzaamheid moet daarin functioneren als een hoofddoel van de Woordverkondiging. Men hanteert de Bijbel dan als een soort 'dieetbundel', maskeert daarmee in wezen de talrijke structurende creationele momenten in de eigen aanpak, die verpakt in Bijbelplaatsen, als christelijk, gepresenteerd worden maar in werkelijkheid net zo 'neutraal' zijn als bijv. een middel tegen een infectie. Dat is niet de eerbied voor Gods Woord, zoals dat Woord zelf ons leert. Vanuit het creationele gezien, is de ethisch/morele aanpak slechts één van de zgn. directieve methoden, zoals die overall ter wereld worden toegepast - óók door niet-christenen. Het is een kwestie van christelijke nuchterheid ook hiervoor oog te hebben.

Wij belijden dat zelfs de allerheiligsten hier nog maar een klein begin van de Woordgehoorzaamheid hebben (Zondag 44 HC). Vandaar dat eventuele resultaten van de ethisch/morele aanpak voor verreweg het grootste deel op rekening komen van de vele creationele middelen die aangewend worden. Hooguit geeft het bezielend enthousiasme en 'evangelisch elan' waarmee men deze middelen 'toedient' enig extra effect. Maar ook massale bedevaarten en zelfs heidense godsdiensten kunnen soortgelijke effecten hebben.

7 Monocausale (een oorzaak) leer

Omdat er tenminste twee verschillende oorzaken van scheppingsaantasting zijn, nl. zonde en vloek, is het ook onjuist te streven naar één alomvattende formule waarmee het verband tussen zonde en ziekte wordt aangegeven. Er is immers direct al verschil tussen een algemeen strafverband (ziekte als werking van de vloek van Gen.3) en een creationeel-causaal verband (ziekte als gevolg van scheppingsaantasting of zondig scheppingsgebruik door de mens). Eén en dezelfde ziekte kan bovendien ook meer dan één betekenis hebben.

De monocausale gedachtegang die het ethisch/morele model kenmerkt is daarom alleen al onjuist omdat daarin de werking van de vloek wordt verwaarloosd. Als een gezin bijvoorbeeld ontwricht raakt door het uitvallen van een van de ouders, dan kan dit zowel door de zonde (bijvoorbeeld 'kwaadwillige verlatting') als door de vloek (bijvoorbeeld overlijden) veroorzaakt worden of door een verstrengeling van beide soorten van oorzaken (bijvoorbeeld gedwongen opname van één van de ouders vanwege een verslaving).

Als iemand emotioneel ontwricht raakt, ligt vaak één van de oorzaken in zijn eigen minder goed geïntegreerde gevoelsleven. De ontwikkeling van dat gevoelsleven is in sterke mate afhankelijk van een harmonisch en liefdevol samenspel tussen het kind en zijn ouders. De ouders leren hun kind ook met zijn gevoelens om te gaan en daartoe beïnvloeden zij het met hun eigen emoties, inzichten, opvoedingsidealen en normen. Vinden zij bijvoorbeeld dat agressie of boosheid verkeerd is (in onze taal duiden de woorden 'boos' en 'kwaad' zowel op creationele driften en gevoelens als op een federaal-ethische negatieve taxatie) en accepteren zij uitingen daarvan bij hun kind niet, dan zal het later anders met eigen en andermans agressie omgaan dan wanneer zijn ouders z'n agressie wel zouden hebben aanvaard.

Deze beïnvloedbaarheid en afhankelijkheid maakt het kind op dit punt ook erg kwetsbaar, relatief snel dreigt er een niet-harmonische gevoelsontwikkeling, zich uitend in een onvermogen belastende situaties gevoelsmatig goed te verwerken. Dit is vaak één van de oorzakelijke momenten in een emotionele ontwrichting. Maar het is dikwijls niet mogelijk te analyseren wat hier nu een (laat) gevolg van een zonde is en wat uiteindelijk herleidbaar is tot een vloekwerking.

8 Polycasale (meer oorzaken) leer

Een verschijnsel dat zich nogal eens voordoet bij de ontwrichting van een geïntegreerd geheel, is dat van de vicieuze cirkel of spiraal: het gevolg versterkt (vaak langs een omweg) de oorzaak. Bij reïntegratie kan hetzelfde verschijnsel in omgekeerde richting optreden. Een ander fenomeen is dat één ontwrichtende factor vaak nog wel kan worden gecompenseerd en er pas dysintegratie ontstaat als er twee of meer van dergelijke factoren hun invloed doen gelden. Daarom past bij elke dysintegratie in principe een meer-oorzaken-verklaring, die ook oog heeft voor vicieuze processen (zie figuur op p.5).

Een vrij alledaags voorbeeld kan dit verduidelijken: een ouder wordende man die geremd is in het uiten van zijn agressie en wiens vrouw chronisch ziek is, raakt overspannen (gedysintegreerd) na een betrekkelijk kleine reorganisatie op zijn werk. Wat is hier nu 'de' oorzaak? Er zijn allerlei factoren: ouder worden (verminderd prestatievermogen, verminderde flexibiliteit bij veranderingen), agressieremming (minder dan nodig voor zichzelf opkomen, minder goed teurstellingen kunnen verwerken, wellicht verminderd doorzettingsvermogen), ziekte van de vrouw (zorgen thuis, emotioneel belast, wellicht minder concentratie op het werk), reorganisatie op het werk (heroriëntatie nodig, aanpassing kost energie). Deze reorganisatie heeft duidelijk een laatste-druppel-effect, wat wijst op een bestaand verminderd compensatievermogen (ouder worden, agressieremming) en op een mogelijk reeds bestaande extrabelasting (ziekte van de vrouw) en wellicht ook nog op een vicieus proces.

Wat dit laatste betreft: stel dat hier de zorgen tot slapeloosheid hebben geleid; het is algemeen bekend dat hierdoor het prestatie- en compensatievermogen afnemen, waardoor de zorgen weer verder toenemen. Het interessante van een vicieus proces is dat een relatief kleine en soms banaal-lijkende ingreep de cirkelgang kan doorbreken (als er maar ergens één schakel wordt weggenomen). Zo zou men in het onderhavige geval eerst kunnen zorgen voor een goede nachtrust, eventueel met behulp van slaapmedicatie, als een soort psychosociale E.H.B.O. In elk geval moge duidelijk zijn dat zowel de oorzaak-beschouwing als de aanpak-fundering worden bepaald door de visie op de mens als geïntegreerd geheel en als zelf weer geïntegreerd in allerlei relaties.

We moeten ons niet laten vangen in onvruchtbare dilemma's (zoals de keus tussen een medisch en een ethisch model). Wie elk psychosociaal probleem als ziekte beschouwd, is even eenzijdig als wie hier alleen maar zonde wil zien. In concrete gevallen kunnen ziekte en zonde heel goed samen voorkomen, nauw onderling verweven en elkaar wederkerig beïnvloedend.

9 Behandeling van psychische en psychosociale problematiek

De onontkoombare samenhang in het menselijk functioneren tussen het creationele en het foederale aspect, brengt mee dat beide facetten altijd een rol spelen bij degene die problemen heeft en bij hem die deze problemen aanpakt. Belangrijk is daarom een probleemanalyse die zowel het creationele als het foederale aspect in het menselijk functioneren in rekening brengt.

Verder moet men als behandelaar oog hebben voor de verscheidenheid van de problemen: een biotische (lichamelijke) dysintegratie vertoont een ander beeld (en vereist een andere aanpak) dan een psychische ontwrichting en deze is weer anders dan een sociale dysintegratie. De realiteit is vaak zo ingewikkeld omdat een probleem kan samenhangen met dysintegraties op meer dan één niveau. En dan gaat het alleen nog maar over een momentopname: over het beeld zoals de hulpvrager dat op een bepaald ogenblik toont.

Maar ook de oorzaken (causaal) en de zin of betekenis (finaal) moeten worden opgespoord, alsmede de interacties, vicieuze processen en de eigen rol van hulpvrager en hulpgever/ambtsdrager daarin. Geprobeerd moet worden belangrijke 'gangmakers' van het probleem te identificeren. Is die 'gangmaker' een duidelijke psychische stoornis, dan zal in de meeste gevallen op psychiatrisch niveau hulp nodig zijn. Maar 'gangmakers' kunnen ook elders liggen: onhoudbare werksituatie, budgettaire moeiten (daken!), een concrete zonde of een meer diffuse normlooslatting, verminderde validiteit, enzovoorts.

Er zou al veel gewonnen zijn als ambtsdrager en hulpverlener elkaar konden vinden in de probleemanalyse. Beiden kunnen hierdoor worden gesteund in de uitoefening van hun taak. Om bijvoorbeeld in tuchtzaken tot een verantwoord oordeel te komen, zal in sommige gevallen informatie over psychosociale achtergronden nodig zijn. Aangenomen mag worden dat een kerkenraad geen tuchttoefening zal beginnen of voortzetten als de zonden blijken te zijn veroorzaakt door een ernstige psychische stoornis die ziekenhuisopname nodig maakt. Zijn er dan geen zonden begaan? Wèl in de zin van overtreding van Gods geboden, maar de stoornis vermindert de schuld (het verwijt) of doet deze geheel ontbreken.

Maar ook van lichtere psychische en sociale dysintegraties moet een kerkenraad op de hoogte (willen) zijn, al was het alleen al om in zijn vermaan zuiver te staan en om niet door zijn wijze van vermaan de bekering iets in de weg te leggen.

In de strafrechtspraak is het gebruikelijk om geen diepingrijpende beslissing te nemen zonder een psychosociaal voorlichtingsrapport - waarom zou dit in de kerk altijd anders zijn? Anderzijds kan ook de hulpverlener veel winnen bij samenwerking met de ambtsdrager. Hij wordt er door gedwongen zich zijn religieuze uitgangspunten te realiseren, en tevens te doorzien hoe deze doorwerken in zijn aanpak. Hij moet oog krijgen voor de betekenis van Woord en kerk bij deze cliënt (structurering door gezag en normen, opvangmogelijkheden binnen de gemeenschap van de kerk enzovoorts). Een waardevolle mogelijkheid om elkaars taak en aanpak te leren kennen (en om tevens preventief te werken), zou kunnen liggen in gespreksgroepen waaraan ambtsdragers en hulpverleners deelnemen en waarin anoniem 'probleemgevallen' aan de orde worden gesteld. De andere aanwezigen kunnen dan hun ervaringen en beschouwingen inbrengen. Dit is maar een voorbeeld van één van de mogelijkheden.